

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ

ԶԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հոդվածի հղումը. Սալնազարյան Գ., Սահակյան Մ., Ամիրյան Բ., Հակոբյան Գ. (2025), ՀՀ-ում հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը. պետական կառավարման մարմինների հիմնական գործառնությունները գործարար բարեվարքության ապահովման գործում, *Տնտեսություն և հասարակություն*, ՀՊՏՀ, *Տնտեսագետ*, 1(7), 75-96, DOI: 10.52174/29538114_2025.1-75
Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 02.05.2025 թ.
Ուղարկվել է գրախոսության՝ 26.05.2025 թ.
Երաշխավորվել է հրապարակման՝ 13.08.2025 թ.

ԳԱՅԱՆԵ ՍԱՆԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՊՏՀ Գյումրու մասնաճյուղի ընդհանուր տնտեսագիտության և բնական գիտությունների ամբիոնի դոցենտ, տնտեսագիտության թեկնածու

 <https://orcid.org/0000-0001-9019-5507>

ՄԱՐԻԱ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ՀՊՏՀ քիզնետ վարչարարության ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

 <https://orcid.org/0000-0001-6716-0154>

ԲԻՆԳՅՈՒՆ ԱՄԻՐՅԱՆ

ՀՊՏՀ քիզնետ վարչարարության ամբիոնի դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու

 <https://orcid.org/0000-0003-1907-3296>

ԳԱԳԻԿ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՊՏՀ ֆինանսական շուկաների և ինստիտուտների ամբիոնի դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու

 <https://orcid.org/0000-0002-6879-974X>

ՀՀ-ՈՒՄ ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ ԳՈՐԾԱՐԱՐ ԲԱՐԵՎԱՐՔՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Կոռուպցիայի դեմ պայքարը մշտական գործընթաց է, որն իրագործվում է զարգացած և զարգացող տնտեսությամբ երկրներում: Այդուհանդերձ, կոռուպցիան շարունակում է մարտահրավեր մնալ ամբողջ աշխարհում՝ խաթարելով պետական կառավարման արդյունավետությունը, խոչընդոտելով տնտեսական աճը և ինստիտուցիոնալ կառույցների նկատմամբ հանրային վստահությունը, բացասաբար անդրադառ-

նալով ժողովրդավարական համակարգի կայացման, օրենսդրական և կարգավորիչ գործընթացների իրագործման վրա:

Կոռուպցիան խեղաթյուրում է ռեսուրսների բաշխումը, խոչընդոտում արտաքին ու ներքին ներդրումների ներգրավումը և սոցիալ-տնտեսական գործընթացների արդյունավետ գործարկումը: Շատ երկրներում կոռուպցիան խորապես արմատացած է պետական հաստատություններում և կրում է համակարգային բնույթ: Այսպիսով՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարը պետք է լինի համապարած և վերաբերի մարդկային գործունեության բոլոր բնագավառներին:

Սույն հետազոտությամբ ուսումնասիրվել են ՀՀ հակակոռուպցիոն քաղաքականության ուղղությամբ իրականացվող միջոցառումներն ու ընթացիկ վիճակը, ինչպես նաև բացահայտվել են պետական մարմինների հիմնական գործառույթները՝ գործարար բարեվարքության ապահովման ուղղությամբ:

Հետազոտության արդյունքում պարզ է դարձել, որ, չնայած պետական մարմինների կողմից իրականացվող որոշակի բարեփոխումներին, միջազգայնորեն հաշվարկվող փարաբնույթ համաթվերը վկայում են բարեփոխումների թերի և ոչ լիարժեք լինելու մասին, հաճախ բարեփոխման միջոցառումները մնում են անավարտ, ինչն էլ նվազեցնում է բնակչության և գործարար հանրության վստահությունը պետական կառավարման համակարգի նկատմամբ, խաթարում ազնիվ մրցակցությունը և բարեվարքությունը գործարար միջավայրում:

Հիմնաբառեր. կոռուպցիա, կոռուպցիայի կանխարգելում, տնտեսական մրցակցություն, պետական քաղաքականություն, գործարար բարեվարքություն

JEL: D73, M14

DOI: 10.52174/29538114_2025.1-75

Ներածություն: Գործարար միջավայրում բարեվարքության ապահովման համար ընկերությունների առաջնային խնդիրն է իրենց աշխատակիցների և գործընկերների՝ երկրի օրենքներին համապատասխան վարքագծի ձևավորումը: Այս նպատակին հասնելու համար ընկերությունները մշակում և իրականացնում են ինչպես հակակոռուպցիոն, այնպես էլ ներքին վարքագծի կանոնակարգեր, որոնք բոլորն էլ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով նպաստում են գործարար բարեվարքության ապահովմանը: Գործարար համայնքը, հատկապես ավելի մեծ տեղական և համաշխարհային ընկերությունները և արդյունաբերական ընկերակցությունները կարող են նաև նպաստել կոռուպցիայի վնասի մասին հանրային իրազեկության աստիճանի բարձրացմանը՝ աջակցելով կառավարական և հակակոռուպցիոն այլ նախաձեռնություններին, առաջ մղելով իրենց ոլորտի և մատակարարման շղթայում լավագույն փորձի չափանիշները: Այս գործողությունները, սովորաբար, տեղի են ունենում կոալիցիոն կամ այլ ընկերակցությունների համատեքստում, սակայն դրանք կարող են առաջ մղվել նաև առանձին ընկերությունների կողմից:

Կոռուպցիայի բարձր մակարդակը կապված է հանրային ծառայությունների հասանելիության նվազման, անհավասար հնարավորությունների և օրենքի գերակայության թուլացման հետ: Հետևանքները հատկապես ծանր են զարգացող տնտեսությունների համար, որտեղ կոռուպցիան խոչընդոտում է աղքատության հաղթահարմանը և ընդլայնում սոցիալական անհավասարությունը: Հետևաբար՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարը պահանջում է ամուր ինստիտուցիոնալ շրջանակներ, ակտիվ հանրային ներգրավվածություն և արդյունավետ միջազգային համագործակցություն:

Միջազգային առևտրի պալատը (International Chamber of Commerce) առաջին գործարար կազմակերպությունն էր, որը 1977 թվականին հրապարակեց հակակոռուպցիոն կանոններ՝ շորթման և կաշառակերության դեմ պայքարի վարքագծի կանոններով¹։ Այդ ժամանակից ի վեր մշակվել է հակակոռուպցիոն գործիքների մի շարք, որոնք կենտրոնացած են մասնավոր հատվածի ուսուցման և ինքնակարգավորման վրա։ Դրանք ներառում են հակակոռուպցիոն դրույթի մոդել, որն օգնում է գործարարներին վստահություն ձևավորել գործընկերների հետ հարաբերություններում և կանխել այդ հարաբերությունների վրա ազդող կոռուպցիոն գործարքները բանակցությունների և պայմանագրերի կատարման ժամանակ։ Այս կետը նախատեսված է ներառել պայմանագրերում, որտեղ կողմերը պարտավորվում են հետևել կոռուպցիայի դեմ պայքարի Միջազգային քրեական դատարանի կանոններին կամ ստեղծել և պահպանել կորպորատիվ հակակոռուպցիոն ծրագիր։

Մասնավոր հատվածի կազմակերպություններն օգտագործում են հակակոռուպցիոն ծրագրերը որպես էթիկական գործարարության առաջխաղացման հիմնական միջոց և այդպիսով դառնում խթանների և պատժամիջոցների վերլուծության առանցքային կետ։ Դրանք հիմք են ստեղծում ձեռնարկության կողմից օգտագործվող արժեքների, քաղաքականության և ընթացակարգերի ձևակերպման համար՝ աշխատակիցներին կրթելու, ղեկավարության ազնվության մասին ուղերձը փոխանցելու և ընկերության գործարար գործունեության շրջանակներում կոռուպցիայի կանխարգելման ու հայտնաբերման առումներով։ Կարևոր է, սակայն, որ հակակոռուպցիոն ծրագրերը չլինեն միայն «բոլոր վանդակները նշելու» խնդիր։ Դրանք պետք է լինեն դիսկրետ հավասարակշռող, գործառնական, փաստաթղթավորված, փորձարկված, համապատասխան ռեսուրսներով ապահովված, աջակցություն ստանան ղեկավարության և կազմակերպության գործադիր մարմնի կողմից և համապատասխանեն կիրառելի իրավական չափանիշներին։

Գրականության ակնարկ։ Գործարար բարեվարքությունը բազմակողմանի և բազմաշերտ հասկացություն է, որն առաջ է գալիս բիզնես հաղորդակցությունների, շփումների ընթացքում և արտահայտում այդ հարաբերությունների որակը և մակարդակը։ Գործարար բարեվարքությունը կարող է ընկալվել նեղ և լայն իմաստներով։ Այսպես՝ նեղ իմաստով գործարար բարեվարքությունը զուտ նորմերի, կանոնակարգերի և օրենքների ամբողջություն է, որն ուղղված է գործարար հարաբերությունների մեջ ներառված սուբյեկտների հարաբերությունների կարգավորմանը։ Լայն իմաստով, գործարար բարեվարքությունն ընդգրկում է նաև այն բոլոր հարաբերությունների բարոյական կողմը, որ առաջանում են բիզնեսի և պետության, շուկայում մրցակցության, բիզնեսի և հասարակության փոխհարաբերությունների ընթացքում։ Գործարար բարեվարքության հիմնախնդիրները կարելի է դիտարկել մի քանի տեսանկյունից.

- կազմակերպության ներսում՝ միջանձնային հարաբերությունների և հաղորդակցությունների, աշխատակից-ղեկավար հարաբերությունների առաջնորդման տեսակետից,
- արտաքին միջավայրում կազմակերպությունների միջև հարգալից, արդար, թափանցիկ և մրցակցային հարաբերությունների համատեքստում,

¹ St' u About ICC. <https://iccwbo.org/about-icc-2/>

- արտաքին միջավայրում բիզնես-պետություն հարաբերությունների համատեքստում:

Ներկայում պետությունն իր գործունեությամբ կարող է էապես նպաստել բարեվարքության խթանմանը, սոցիալական պատասխանատվության ամրապնդմանը և կոռուպցիայի նվազեցմանը: Պետության դերի անհրաժեշտությունը պայմանավորված է մի քանի հիմնական գործոնով, դրանք են.

- **կոռուպցիայի դեմ գլոբալ պայքարի կարևորությունը,**
- **թափանցիկության պահանջը,**
- **գլոբալացման և միջազգային առևտրի խնդիրները,**
- **թվային տնտեսության և կիրառական տեխնոլոգիաների խնդիրները,**
- **համալսարանների և գլոբալ ճգնաժամների ազդեցությունը,**
- **հանրային գնումների և պետության գործառնությունների դերը:**

Պետություն–բիզնես համատեքստում հաճախ գործարար բարեվարքությունը դիտարկվում է կոռուպցիայի կանխարգելման և բացառման տեսանկյունից, սակայն ազնվությամբ հարկեր վճարելը, պետության հետ որոշ սոցիալական խնդիրներ լուծելը և կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվություն ցուցաբերելը նույնպես էթիկայի տարր է:

Թեև ամբողջ աշխարհում գոյություն ունի ընդհանուր համաձայնություն առ այն, որ կոռուպցիան ճնշում է մրցակցությունն ու նորամուծությունները, դրանով հանդերձ խոչընդոտում տնտեսական աճն ու ձեռնարկատիրության զարգացումը, այդ ամենին հակազդելը բարդ խնդիր է՝ հաշվի առնելով բարեփոխումների նկատմամբ դիմադրությունն այնտեղ, որտեղ գործարար միջավայրը վարակված է կոռուպցիոն երևույթներով:

Արդեն երեք տասնամյակ ԱՄՆ-ի առևտրային պալատի ստորաբաժանում հանդիսացող Միջազգային մասնավոր ձեռնարկատիրության կենտրոնը (CIPE) աշխարհի գործընկեր առևտրային պալատների և գործարար ասոցիացիաների միջոցով աշխատում է այդ ուղղությամբ²:

Տասնյակ տարիներ գործարար բարեվարքությունն ուշադրության է արժանանում միջազգային տարածաշրջանային և առանձին երկրների մակարդակներում: Հատկանշական է Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀՀԿ) Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի երկրների հակակոռուպցիոն ցանցը, որը կոռուպցիայի դեմ պայքարի շրջանակներում մեծ ուշադրություն է հատկացնում նաև գործարար բարեվարքությանը: Այն ստեղծվել է 1998 թ., որի նպատակն է խթանել հակակոռուպցիոն բարեփոխումները Արևելյան Եվրոպայում և Կենտրոնական Ասիայում, որոնք վերաբերում են նաև միջազգային գործարարության գործարքներում օտարերկրյա պետական պաշտոնյաների կաշառքի դեմ պայքարին³:

Արևելյան Եվրոպայում և Կենտրոնական Ասիայում գործարար բարեվարքության վերաբերյալ այս տարածաշրջանային ուսումնասիրությունը վերլուծում է այն չափանիշները, որոնք կառավարությունները, ընկերությունները և գործարար ընկերակցությունները ձեռնարկում են՝ գործնականում կոռուպցիան կանխելու համար⁴:

² Տե՛ս CIPE, <https://corpgov.am/wp-content/uploads/2021/08/anti-corruption-compliance-guide.pdf?download=false>

³ Տե՛ս [Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia | OECD](#)

⁴ Տե՛ս Business Integrity in Eastern Europe and Central Asia, 2022. OECD Business and Finance Policy Papers, <https://doi.org/10.1787/1ed3fe17-en>, էջ 3:

2010 թվականի ապրիլին Միացյալ Թագավորությունն ընդունեց կաշառակերության մասին օրենքը, որը վերանայեց կաշառակերության իրավախախտումների իր օրենսդրական սխեման: Օրենքը սահմանում է օտարերկրյա պետական պաշտոնյաների կաշառակերության հատուկ հանցագործությունները և կաշառակերության ընդհանուր իրավախախտումները, որոնք ընդգրկում են կաշառքի և՛ պահանջարկի, և՛ առաջարկի կողմը: Հատկանշական է, որ այս դրույթները վերաբերում են ինչպես պետական պաշտոնյաներին, այնպես էլ առևտրային կաշառքներին: Բացի այդ, ակտը սահմանում է կաշառքը չկանխելու նոր հանցագործությունը, ըստ որի առևտրային ընկերությունները կարող են պատասխանատվության ենթարկվել կաշառակերության համար, որը կատարել են նրանց գործընկերները, եթե ընկերությունները համապատասխան ընթացակարգեր չեն ունեցել կաշառքը կանխելու համար⁵:

2016 թվականին Ֆրանսիան ընդունել է թափանցիկության, կոռուպցիայի դեմ պայքարի և տնտեսական կյանքի արդիականացման մասին օրենքը, որը հայտնի է որպես SAPIN II ակտ: SAPIN II ակտը նախ ամրապնդեց Ֆրանսիայի հակակոռուպցիոն համակարգի կանխարգելիչ հարթակը, մասնավորապես՝ խոշոր ընկերությունների համար հակակոռուպցիոն ծրագրեր ստեղծելու պարտավորության ներդրմամբ՝ չհամապատասխանելու համար սահմանված պատժամիջոցներով և սուվիչի ընդհանուր ռեժիմով: SAPIN II ակտը ստեղծեց նաև Ֆրանսիայի հակակոռուպցիոն գործակալությունը (AFA), որը լիազորված է աջակցելու պետական և մասնավոր շահագրգիռ կողմերին՝ կանխելու և հայտնաբերելու «կաշառակերությունը, պետական պաշտոնյաների կողմից շորթումները, անօրինական շահերը, պետական միջոցների յուրացումը և ֆավորիտիզմը»: Ի լրումն՝ SAPIN II ակտը ներմուծեց նոր հարկադիր միջոցներ, ներառյալ լրացուցիչ տույժը, որը կաշառակերության համար դատապարտված ընկերություններից պահանջում է իրականացնել համապատասխանության ծրագիր՝ Հանրային շահերի դատական համաձայնագիր (CJIP), ոչ դատավարության որոշում, որը նպատակ ունի ավելի արդյունավետ և ժամանակին ընթացք տալու իրավաբանական անձանց նկատմամբ որոշակի տնտեսական իրավախախտումների, ներառյալ ներքին և արտաքին կաշառակերության համար հարուցված կատարողական գործողությունները և օտարերկրյա պետական պաշտոնյաների նկատմամբ ներգործության հանցագործությունը⁶:

2023 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտավ Գերմանիայի պարտադիր ստուգումների օրենքը, որը պարտադրում է գերմանական ընկերություններին, ինչպես նաև Գերմանիայում մասնաճյուղեր ունեցող արտասահմանյան ընկերություններին մարդու իրավունքների և բնապահպանական պարտավորությունների ստուգումներ: Օրենքը վերաբերում է այն ընկերություններին, որոնք Գերմանիայում ունեն առնվազն 3,000 աշխատակից, այդ թվում՝ Գերմանիայում մասնաճյուղ ունեցող արտասահմանյան ընկերությունները: 2024 թվականից օրենքը վերաբերում է այն ընկերություններին, որոնք ունեն առնվազն 1,000 աշխատակից. փաստորեն, օրենքի շրջանակն ընդլայնվում է: Ընկերությունները պետք է ստեղծեն համապատասխան ռիսկերի կառավար-

⁵ St'u The UK Bribery Act 2010: principles, offences and penalties, <https://www.pinsentmasons.com/out-law/guides/the-uk-bribery-act-2010-principles-offences-and-penalties>

⁶ St'u An introduction to the French Anti-Corruption Law ("Sapin II"), <https://www.ganintegrity.com/reference/sapin-ii/>

ման գործընթացներ, այդ թվում՝ իրենց սեփական գործարարի և ուղիղ մատակարարների հետ կապված տարեկան ռիսկերի վերլուծություն: Օրենքի պարտավորությունները հիմնված են ՄԱԿ-ի հիմնադիր սկզբունքների վրա և ապահովում են ուժեղ կարգավորող հսկողություն և կատարողական⁷:

2018 թվականին Փաստաբանների միջազգային ասոցիացիան (IBA) և Հաշվապահների միջազգային ֆեդերացիան (IFAC) ուժեղացրին իրենց ջանքերը իրավաբանական և հաշվապահական մասնագիտությունների ոլորտում կոռուպցիայի դեմ պայքարելու հարցում: Աշխարհում ավելի քան 170 իրավասություն ներկայացնող այս համագործակցությունը կարևոր դեր է խաղում իրավաբանական և հաշվապահական մասնագետներին կրթելու, պատրաստելու և աջակցելու գործում՝ բարձրացնելով ազնվության և բարոյականության չափանիշների մակարդակը:

Կառավարությունները կարող են տեղեկատվություն հրապարակել կոռուպցիոն դեպքերի մասին իրենց պաշտոնական կայքերում, այդ թվում՝ մամուլի հաղորդագրությունների միջոցով, որոնք նկարագրում են կատարողական գործողությունների լուծումը՝ դատավարական կամ ոչ դատավարական որոշումների, կամ փաստացի դատական հայցերի միջոցով: Սա հեղինակային հայեցակետով է ներկայացնում կիրառվող իրավական պատժամիջոցները՝ հանրությանը հասանելի դարձնելով տեղեկատվության լայն շրջանակ, ներառյալ գործի վերաբերյալ պատժամիջոց կիրառելու պատճառները:

Որոշ երկրներում վճռի հրապարակումը կարող է լրացուցիչ պատժամիջոց լինել իրավաբանական անձանց համար: Դատավորներին կարելի է խրախուսել՝ նպաստելու ավարտված կոռուպցիոն գործերի թափանցիկության ապահովմանը, որպեսզի հանրությանը տեղեկացնեն կոռուպցիոն ռիսկերի մասին և ազդարարեն, որ հասարակությունը չի հանդուրժում կոռուպցիան:

Պետությունները կարող են նաև ընդգծել հեղինակության կարևորությունը՝ որպես ընկերությունների համար ազնվորեն գործելու խթան: Լավ համբավ ձեռք բերած ընկերությունները դառնում են ավելի լավ գործարար գործընկերներ, և դա հաճախ արտացոլվում է գնումների և գործարարի ընտրության այլ գործընթացներում մրցակցային նախապատվության մեջ: Պետությունները կարող են ամրապնդել այս դրական շուկայական ազդանշանը սեփական միջոցներով, որոնք խրախուսում և պարգևատրում են լավ փորձը: Նշված դրական ազդանշանները կարող են նաև առավելություններ ապահովել սպառողների համար և վստահելի աշխատակիցներ հավաքագրելիս, հատկապես դժվար գործարար միջավայրում:

Հետազոտության մեթոդաբանություն: Հետազոտությունում կիրառված մեթոդների շնորհիվ հնարավոր է եղել հասնել սահմանված նպատակին: Մասնավորապես՝ նկարագրական մեթոդի միջոցով տրվել են հետազոտության հիմնական հասկացությունները, համեմատական և խմբավորման մեթոդների օգնությամբ համադրվել են աշխարհի տարբեր երկրներում պետությունների և մասնավոր ոլորտում կիրառվող հակակոռուպցիոն քաղաքականությունները, գործարար միջավայրում բարեվարքության խթանմանն ուղղված քաղաքականությունները: Վիճակագրական տվյալների, երկրորդային աղբյուրների

⁷ St'u The Federal Office for Economic Affairs and Export Control of Germany, https://www.bafa.de/DE/Lieferketten/Ueberblick/ueberblick_node.html

տեղեկատվության ներկայացման համար կիրառվել են աղյուսակներ, գծապատկերներ: Դիտարկման առարկա են եղել օտարերկրյա հեղինակների կողմից գործարար բարեվարքության, հակակոռուպցիոն քաղաքականության բնագավառում կատարված հետազոտությունները, ոլորտի հիմնախնդիրներին վերաբերող գիտական հետազոտությունները:

Սույն հետազոտության համար որպես տեղեկատվական հիմք են ծառայել հիմնականում երկրորդային աղբյուրները, որոնք հանդես են գալիս մասնագիտական գրականության, տարբեր հեղինակավոր միջազգային կառույցների, զարգացած (Ֆրանսիա, Մեծ Բրիտանիա, Գերմանիա և այլն) և զարգացող երկրների (Արգենտինա, Ղազախստան)՝ կոռուպցիայի կանխարգելման և հակակոռուպցիոն իրավական ակտերի, օրենսդրության, ռազմավարությունների և ծրագրերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությամբ: Պետությունների նման ընտրությունը պայմանավորված է մի կողմից՝ զարգացած պետությունների առավել հաջողված փորձի ուսումնասիրության և համեմատական վերլուծության, մյուս կողմից՝ զարգացող պետությունների կողմից ձեռնարկվող միջոցների ուսումնասիրության և համեմատական վերլուծության անհրաժեշտությամբ: Հետազոտության շրջանակներում օգտագործվել են նաև ՀՀ պետական կառույցների և հասարակական կազմակերպությունների հաշվետվություններում արտացոլված արդյունքները, ցուցանիշները, բացահայտված խախտումները, որոնք և մանրամասն վերլուծվել են, կատարվել են եզրահանգումներ:

Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի պաշտոնական հաշվետվությունները, ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի հաշվետվությունները, ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի կողմից իրականացված հարկային ստուգումների վերաբերյալ տեղեկատվությունը՝ վերջիններիս պաշտոնական կայքերից և այլ աղբյուրներից, ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատի, տարաբնույթ հասարակական կազմակերպությունների գործունեության մասին տեղեկատվությունը, ՀՀ Կառավարության և ոլորտային նախարարությունների կայքերում զետեղված պաշտոնական տեղեկատվությունը:

Հետազոտությունում կոռուպցիայի դեմ պայքարի արդյունավետությունը գնահատելու համար որպես համալիր ցուցանիշ ընտրվել է կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը (Corruption Perception Index- CPI), որը հաշվարկվում և հրապարակվում է «Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնլ» կազմակերպության կողմից: Աշխարհի մոտ 180 պետության և տարածաշրջանի համար հաշվարկվում է կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը, որի համար հիմք են հանդիսանում 13 հարցումներ և գնահատումներ: Միաժամանակ, վերլուծվել է կառավարության արդյունավետության համաթիվը, կոռուպցիայի վերահսկման համաթիվը, կարգավորման որակի համաթիվը՝ ապահովելու համար պետական կառավարման մարմինների գործունեության որակի գնահատումը: Այսպիսով՝ վերոհիշյալ մեթոդաբանությունը թույլ է տվել ներկայացնել ՀՀ-ում պետական մի շարք մարմինների կողմից կոռուպցիայի դեմ պայքարին ուղղված միջոցառումները և վեր հանել առկա՝ լուծում պահանջող խնդիրները:

Վերլուծություն: ՀՀ-ում կոռուպցիան կարևորագույն խնդիրներից է, իսկ դրա հաղթահարումը հնարավոր է միայն պետության, մասնավոր հատվածի, գործարար համայնքի և ամբողջ հասարակության համագործակցությամբ:

Նախքան այս ուղղությամբ պետության կողմից ձեռնարկված միջոցառումներին անդրադառնալը, հարկ ենք համարում խոսել կոռուպցիայի առաջացման պատճառների և դրանց վերաբերյալ պետական, հանրային ընկալման մասին:

Կոռուպցիայի առաջացման պատճառները բազմաբնույթ են, սակայն ունեն որոշակի փոխկապվածություն: Դրանք խմբավորել ենք չորս կետերում:

1. Ինստիտուցիոնալ պատճառներ՝
 - անաշխատունակ պետական կառույցներ,
 - պետական վերահսկողության մեխանիզմների բացակայություն,
 - թերի իրավական, դատական համակարգ,
 - հանրային հաշվետվողականության և թափանցիկության պակաս,
 - ոստիկանության, հարկային և մաքսային մարմինների կոռումպացվածություն:
2. Քաղաքական պատճառներ՝
 - օլիգարխիայի, ավտորիտար ռեժիմների առկայություն պետության մեջ,
 - կոռուպցիայի դեմ պայքարում քաղաքական կամքի բացակայություն:
3. Տնտեսական պատճառներ՝
 - գործազրկություն և/կամ ցածր աշխատավարձ,
 - մասնավոր հատվածի վրա մեծ ճնշում՝ հարկային բեռ,
 - լիցենզիաների և թույլտվությունների բարդ, բյուրոկրատական համակարգ,
 - մենաշնորհներ և մրցակցության բացակայություն:
4. Սոցիալական և մշակութային պատճառներ՝
 - ընդունված սոցիալական նորմեր, որոնք հանդուրժում կամ արդարացնում են կոռուպցիան,
 - քաղաքացիական հասարակության և ՁԼՄ-ների թույլ զարգացածություն,
 - կրթական ցածր մակարդակ,
 - քաղաքացիների ցածր իրավագիտակցություն:

Դժվար է միանշանակ գնահատել՝ արդյոք պետական և հանրային ընկալումներում թվարկված պատճառներն ունեն խորքային ընկալում, թե՞ ոչ, սակայն պետության կողմից մշակվող հակակոռուպցիոն ռազմավարությունում նշված պատճառներից գոնե որոշները պետք է արտացոլված լինեն:

Համաձայն 2021–2026 թթ. ՀՀ Կառավարության ծրագրի՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարը պետք է դառնա արժեհամակարգի մաս և քաղաքացիների մեջ ձևավորի անձնապես կոռուպցիան մերժելու և դրա դեմ պայքարելու վարքագիծ⁸:

2019–2022 թթ. ՀՀ-ում իրականացվել է հակակոռուպցիոն ինստիտուցիոնալ համակարգի բարելավում, որի շրջանակներում 2019 թ. հիմնվեց Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովը, 2021 թվականից գործում է ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեն, 2022 թվականի հուլիսին ստեղծվել է Հակակոռուպցիոն դատարանը, 2023 թվականից գործում է Վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանը⁹:

⁸ Տե՛ս Հավելված ՀՀ Կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363 Ա որոշման, ՀՀ Կառավարության 2021–2023 ծրագիր, էջ 85:

⁹ Տե՛ս Հավելված N 1 ՀՀ Կառավարության 2023 թվականի հոկտեմբերի 26-ի N 1871-Լ որոշման, ՀՀ 2023–2026 թթ. հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը, էջ 4-7:

Վերոնշյալ բարեփոխումներն ուղղված են ՀՀ-ում կոռուպցիան կանխարգելելուն և կոռուպցիոն ռիսկերը նվազեցնելուն, բացի վերոնշյալներից, ՀՀ-ում գործունեություն են ծավալում նաև այլ պետական կառույցներ, որոնք ևս կոռուպցիայի կանխարգելման և գործարար բարեվարքության իրականացման գործում ունեն որոշակի գործառույթներ: Այդ կառույցներից նշենք կարևորները.

ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովը (ՄՊՀ), որը համարվում է մրցակցության պաշտպանության բնագավառում պետական քաղաքականություն իրականացնող, անկախության բարձր կարգավիճակ ունեցող ինքնավար պետական մարմին¹⁰: ՄՊՀ-ի կողմից վերջին տարիներին իրականացված վարույթների շարժընթացը՝ ուղղված ՀՀ-ում մրցակցային դաշտի բարելավմանը, ներկայացված է աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1

ՀՀ ՄՊՀ-ի կողմից իրականացված վարույթների շարժընթացը, 2018–2023 թթ.^{11 12}

Վարույթներ	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Համամրցակցային համաձայնություն	0	0	2	0	4	-	-
Գերիշխող դիրքի չարաշահում	5	3	20	20	15	-	-
Համակենտրոնացման հայտարարագրում	43	25	30	12	28	54	64
Չհայտարարագրված համակենտրոնացում	23	7	8	3	11	13	16
Անբարեխիղճ մրցակցություն	55	35	57	70	90		
Պետական մարմինների հակամրցակցային գործողություններ	0	0	6	6	6	4	11
Պետական գնումներ	0	0	0	5	14	6	7
Տեղեկատվության չտրամադրում կամ ժամկետից ուշ տրամադրում	25	12	22	111	26	-	-
Հանձնաժողովին վերապահված իրավունքների կամ պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտում	0	0	0	2	0	-	-
Օրենքի խախտումները շտկելու վերաբերյալ հանձնարարականի անտեսում	0	0	0	4	3	-	-
Վարչական բողոքներ	3	3	4	10	6	-	-
Տուգանք, մին ՀՀ դրամ	0	113	42	156	64		

Դատարանների կողմից ՄՊՀ որոշումների մասով կայացված վճիռների ավելի քան 73,5 տոկոսը 2019 թվականից մինչև 2023 թվականն ընկած ժամանակահատվածում եղել է հոգուտ ՄՊՀ-ի (աղյուսակ 2):

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի պաշտոնական կայքէջ, Գործունեություն, <https://competition.am/hy/%d5%a3%d5%b8%d6%80%d5%ae%d5%b8%d6%82%d5%b6%d5%a5%d5%b8%d6%82%d5%a9%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b6/>

¹¹ Տե՛ս ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի տարեկան հաշվետվություն, 2024 թ., https://competition.am/wp-content/uploads/2024/07/ARM_FinalApproved_Competition_Annual_Report_24.pdf

¹² Աղյուսակում վերջին երկու տարիների ցուցանիշների բացակայությունը պայմանավորված է տարեկան հաշվետվությունների ձևաչափի փոփոխությամբ:

Հարուցված դադարական գործերի թիվը 2019–2023 թթ.

	2019	2020	2021	2022	2023
Ավարտված հոգուտ հանձնաժողովի	7	7	10	15	10
ՄՊՀ որոշումների անվավեր ճանաչում՝ ամբողջությամբ	2	2	2	2	12
ՄՊՀ որոշումների անվավեր ճանաչում՝ մասնակի	-	2	-	-	-
Չավարտված	2	17	22	14	11
Ընդհանուր	11	28	34	31	33

Ուսումնասիրելով ՄՊՀ գործունեությունը՝ կարելի է եզրակացնել, որ այս կառույցը գործում է ՀՀ օրենսդրության դրույթներին համապատասխան, նկատվում է ցուցանիշների բարելավում, ինչպես նաև հանձնաժողովի որոշումները բաց են հանրության համար և մանրամասն հրապարակվում են տարեկան հաշվետվություններում: Գործարար բարեվարքության տեսանկյունից հանձնաժողովը չի կարող ծածկել ամբողջ դաշտը, քանի որ վարույթներն իրականացվում են հաղորդումների և տարեկան հինգ ոլորտային ուսումնասիրությունների հիման վրա:

Գործարար բարեվարքության ապահովման գործում իր ուրույն դերն ունի **ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմինը** (ԱԱՏՄ), որի նպատակը օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով առողջապահության բնագավառի իրավական ակտերի, ինչպես նաև ՀՀ աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի, կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերի պահանջների կատարման ապահովումն է:

ԱԱՏՄ խնդիրներն են բնակչության սանիտարահամաճարակային անվտանգության ապահովման, բժշկական օգնության և սպասարկման, դեղերի շրջանառության, աշխատանքային իրավունքի, ներառյալ աշխատողների առողջության պահպանման և անվտանգության ապահովման ոլորտներում դիսկերի կառավարումը և ՀՀ օրենքների ու այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչպես նաև կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացումը¹³:

Տեսչական մարմինը վերոնշյալ ոլորտներում կատարում է դիսկերի նվազեցման գործողություններ՝ իրականացնելով իրազեկման աշխատանքներ հանրության համար և տնտեսավարող սուբյեկտների շրջանում, խորհրդատվական աշխատանքներ՝ արձագանքելով ստացված ահազանգերին: 2023 թ. տեսչությունը «Թեժ գծով» ստացել է 5252 զանգ, որոնց 56%-ը բաժին է ընկել աշխատանքային իրավունքին¹⁴: Տեսչական մարմինը ստացված դիմում-բողոքների հիման վրա իրականացնում է օրենքով սահմանված կարգով վարույթներ, որոնք 2020–2023 թթ. ունեցել են աղյուսակ 3-ում ներկայացված վիճակագրությունը:

¹³ Տե՛ս ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի կանոնադրություն, 9-րդ կետ, ՀՀ վարչապետի 2018 թ. հունիսի 11-ի թիվ 755-Լ որոշում:

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ ԱԱՏՄ 2023 թ. տարեկան հաշվետվություն, էջ 8, https://www.hlib.am/wp-content/uploads/2024/02/1Hashvetvutyun_2023.pdf

ԱՍՏՄ-ի կողմից հարուցված վարույթները կարող են հանգեցնել վարույթի կարճմանը, խախտումները վերացնելու նպատակով առաջադրանքի ներկայացմանը, վարչական տույժի՝ նախազգուշացման և տուգանքի կիրառմանը: Ինչպես տեսնում ենք, վարույթների աճը 2020 թ., նախորդ տարվա համեմատությամբ, կազմել է 14 անգամ, իսկ 2023 ընդհանուր վարույթների քանակը 2019 թ. համեմատությամբ աճել է 56 անգամ, որը պայմանավորված է տարբեր գործոններով:

Աղյուսակ 3

ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի կողմից հարուցված վարչական վարույթների քանակը 2020–2023 թթ.¹⁵

Հ/Հ		2019	2020	2021	2022	2023
1.	Բնակչության սանիտարահամաճարակային անվտանգության ապահովման ոլորտ	40	292	424	341	500
2.	Բժշկական օգնության և սպասարկման ոլորտ	2	187	228	225	1387
3.	Դեղերի շրջանառության ոլորտ	18	283	277	255	140
4.	Աշխատանքային իրավունքի, ներառյալ աշխատողների առողջության պահպանման և անվտանգության ապահովման ոլորտ	2 ¹⁶	149	533	1245	1474
Ընդամենը		69	911	1462	2066	3501

Մասնավորապես՝ կարելի է դա պայմանավորել 2018 թ. ընդունված «Ազդարարման համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի գործոնով և հետագայում ազդարարման համակարգի գործարկմամբ, ինչը դրականորեն փոխել է մարդկանց վարքագիծը ազդարարման տեսակետից (2021 թ. Տեսչական մարմնի «Թեժ գիծ» ծառայությունը ստացել է նախորդ տարվա համեմատությամբ 71.4%-ով ավելի զանգեր):

Պետական եկամուտների կոմիտեն (ՊԵԿ) ՀՀ-ում գործարար բարեվարքության վրա ազդեցության ամենամեծ գործիքակազմն ունի: ՊԵԿ-ն իրականացնում է պետական հարկերի և վճարների նկատմամբ հսկողություն, մաքսային վճարների և մաքսային մարմնին վճարման ենթակա հարկերի գանձման և դրանք ժամանակին ՀՀ պետական բյուջե փոխանցման ապահովում, ՀՀ հարկային և մաքսային օրենսդրության պահանջների խախտումների կանխում, սպառողների շահերի պաշտպանության նպատակով ներմուծվող ապրանքների որակի ապահովման միջոցառումների աջակցում և բազմաթիվ այլ խնդիրներ, որոնք բխում են ՀՀ ՊԵԿ-ի կանոնադրությունից:

Այս գործառույթների իրականացման շրջանակներում ՊԵԿ-ն իրականացնում է տարատեսակ ստուգումներ, որոնք ներկայացված են աղյուսակ 4-ում:

Մաքսային հսկողության շրջանակներում ՊԵԿ-ն իրականացնում է մաք-

¹⁵ Աղյուսակը կազմել են հեղինակները ՀՀ ԱՍՏՄ 2020–2023 թթ. տարեկան հաշվետվությունների հիման վրա:

¹⁶ 2019 թվականին այս կետը միայն վերաբերում է աշխատողի առողջության ու անվտանգության պահպանմանը:

սային հսկողություն, ինչպես նաև հարկ վճարողների իրազեկումներ և ուսուցումներ:

Այսպիսով՝ վերոնշյալ կառույցներից միայն ՊԵԿ-ն է իրականացնում բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների նկատմամբ վերահսկողություն, իսկ մյուս կառույցները գործում են ազդարարման համակարգի հիման վրա: Վերջինս ներդրվել է 2018 թվականին, և ցուցանիշները փաստում են, որ դա արդյունք տվել է, քանի որ ավելացել են հաղորդումների հիման վրա իրականացրած վարույթները:

Աղյուսակ 4

ՊԵԿ-ի կողմից իրականացված հարկային ստուգումների քանակը 2021–2023 թթ.¹⁷

Ստուգումների տեսակը	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձևակերպելու՝ աշխատողի համար գրանցման հայտ ներկայացնելու ճշտության ստուգում	722	1218	813	1152	2771	2848
Համալիր հարկային ստուգումներ (այդ թվում՝ վերստուգում, լուծարային ստուգում)	1336	1260	1130	1156	1127	1189
ՀԴՄ-ների կիրառման ճշտության ստուգում	3901	9131	12123	18006	923	6
Ակզիցային դրոշմանիշների և (կամ) դրոշմապիտակների կիրառման ճշտության ստուգում	91	129	222	581	690	324
Թեմատիկ համակցված ստուգումներ	538	1059	785	1276	177	46

Հակակոռուպցիոն քաղաքականությունն անհնար է իրականացնել առանց մասնավոր՝ գործարար համայնքի ներգրավման և գործարար բարեվարքության խթանման: ՀՀ-ում գործարար բարեվարքության ապահովման ուղղությամբ իրենց գործունեությունն են ծավալում ոչ միայն պետական, այլև հասարակական ոչ առևտրային մարմիններ ու կազմակերպություններ, որոնցից հատկանշական են.

Հայաստանի գործատուների հանրապետական միությունը, որը, համարվելով ոչ պետական, շահույթ չհետապնդող հասարակական կազմակերպություն, ներկայացնում է գործատուների շահերը ՀՀ-ում, ինչպես նաև հանդիսանում է ՀՀ Կառավարության ու Հայաստանի արհմիությունների կոնֆեդերացիայի (ՀԱՄԿ) պաշտոնական ու սոցիալական գործընկեր: Սոցիալական գործընկերությունն իրականացվում է մի շարք բնագավառներում՝ գործարար միջավայրի բարեփոխումներ, սոցիալ-աշխատանքային հարաբերություններ, արժանապատիվ աշխատանք և այլն: ՀԳՀՄ-ին անդամակցում է ՀՀ ընդհանուր ակտիվ իրավաբանական անձանց 20%-ը¹⁸: Միությունն ունի բազմաթիվ հրապարակումներ գործարար միջավայրի բարելավման, աշխատանքի անվտանգության պահպանման և այլ ուղղություններով, որոնք վերաբերում են

¹⁷ Աղյուսակը կազմել են հեղինակները՝ հիմք ընդունելով ՀՀ ՊԵԿ-ի գործունեության 2021-2023 թթ. տարեկան հաշվետվությունները:

¹⁸ Տե՛ս Հայաստանի գործատուների հանրապետական միության պաշտոնական կայքէջ /Մեր մասին/, <https://www.employers.am/am/about-us/about-am>

համապատասխանության ու գործարար բարեվարքության ապահովմանը:

ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատը, լինելով գործարարությանն աջակցող և գործարարության շահերը ներկայացնող կառույց, օգնում է ՓՄՁ սուբյեկտներին ներդնել կոռուպցիայի դեմ պայքարի մեխանիզմներ, ձևավորում է հակակոռուպցիոն հոչակագիր, մշակում է գործարար էթիկայի և հակակոռուպցիոն ուղեցույց ձեռնարկությունների համար: ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատի 2021–2023 թթ. ռազմավարության նաև մեկ խոշոր ուղղություն է գործարար էթիկայի և հակակոռուպցիոն միջոցառումների խթանումը¹⁹: Ուսումնասիրելով պալատի գործունեությունը՝ նկատում ենք, որ իր գործունեության մեջ բավականին մեծ ուղղվածություն կա գործարար բարեվարքության խթանմանը, հակակոռուպցիոն ծրագրերի մշակմանը, ինչպես նաև մասնագիտական կրթությանն ու ուսուցմանը, սակայն պալատի պաշտոնական կայքէջում բացակայում են վիճակագրական տվյալները և հրապարակված ուղեցույցները, ինչը թույլ չի տալիս հստակ պատկերացում կազմել արդյունքների մասին:

Գործարար բարեվարքության ակումբը համարվում է Հայաստանի գործարար համայնքի առաջին հավաքական նախաձեռնությունը²⁰, որի առաքելությունն է բարելավել Հայաստանի գործարար միջավայրը բարեվարքության մշակույթի առաջխաղացմամբ: Գործարար բարեվարքության ակումբը ՀՀ կորպորատիվ կառավարման կենտրոնի իրականացրած ծրագրերից մեկն է, որը խթանում է հայ գործարարների հավաքական գործողությունները կորպորատիվ կառավարմանն առնչվող խնդիրների լուծման շուրջ: Ակումբին այժմ անդամակցում է 38 ընկերություն, անդամագրման առաջին քայլը հարմարվում է «Հակակոռուպցիոն հոչակագրի» ընդունումը: Վերջինս ոչ ֆինանսական հաշվետվություն է, որը շեշտադրում է ՄԱԿ-ի կայուն զարգացման 16-րդ նպատակը՝ միտված կոռուպցիայի և կաշառակերության բոլոր ձևերի կրճատմանը, ինչպես նաև բոլոր մակարդակներում արդյունավետ, հաշվետու և թափանցիկ ինստիտուտների զարգացմանը²¹:

Գործարար բարեվարքության ապահովմանը նպաստում են նաև տարբեր պետական և ոչ պետական կառույցներ և գերատեսչություններ՝ իրենց գործունեության ոլորտում օրենքների, կարգերի վերահսկողության շրջանակներում. օրինակ՝ շրջակա միջավայրի պահպանման հարցում՝ ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարությունը, անձնական տվյալների պաշտպանության հարցերով՝ ՀՀ արդարադատության նախարարությունը, կորպորատիվ կառավարման սկզբունքների կիրառման հարցերով՝ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունը, սպառողների իրավունքների պաշտպանության հարցերով՝ մարդու իրավունքների պաշտպանը, ՀՀ սպառողների ազգային ասոցիացիան, ֆինանսական ոլորտում՝ ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարարը և, իհարկե, բազմաթիվ ոչ պետական հասարակական կառույցներ:

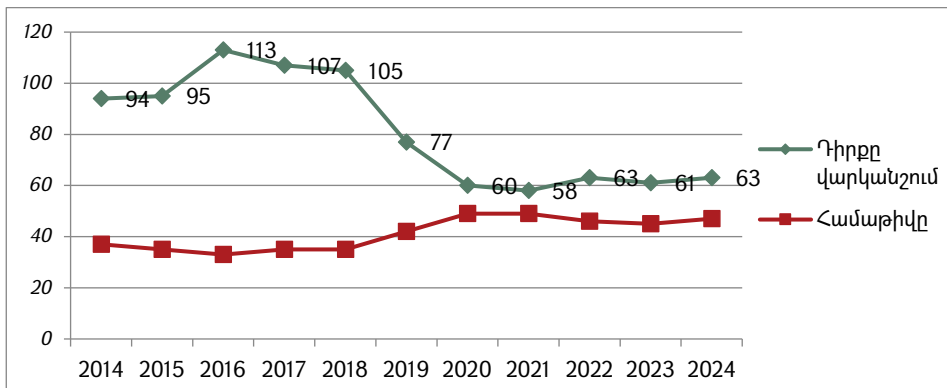
¹⁹ Տե՛ս ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատի պաշտոնական կայքէջ / Ռազմավարական ծրագիր /2021–2023/, <https://armcci.am/strategy>

²⁰ Տե՛ս Կորպորատիվ կառավարման կենտրոնի պաշտոնական կայքէջ/ Ծրագրեր/Բիզնես բարեվարքության ակումբ, <https://corp.gov.am/hy/projects/2021/08/09/business-integrity-club/>

²¹ Տե՛ս Կորպորատիվ կառավարման կենտրոնի պաշտոնական կայքէջ/ Ծրագրեր/Բիզնես բարեվարքության ակումբ, https://corp.gov.am/wp-content/uploads/2023/11/Anti-Corruption-Report_CoP_Report-arm.pdf, Հակակոռուպցիոն համապատասխանության առաջընթացի մասին հաշվետվության մեթոդաբանություն, էջ 1:

Երկրի պետական հատվածում առկա կոռուպցիայի ընկալման աստիճանն արտացոլվում է «Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնլի» կողմից մշակված կոռուպցիայի ընկալման համաթվի (Corruption Perception Index) միջոցով, որը հանրային հատվածի կոռուպցիայի չափման համաշխարհային ճանաչված գործիք է: Համախմբելով փորձագիտական գնահատականները և գործարար առաջնորդների հարցումները՝ CPI-ն երկրները գնահատում է 0-ից (խիստ կոռումպացված) մինչև 100 (շատ մաքուր): Գնահատվում են այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են կաշառակերությունը, յուրացումները և ինստիտուցիոնալ թափանցիկությունը՝ կոռուպցիոն միտումների համապարփակ պատկերացում կազմելու համար: CPI-ի գլոբալ միտումները ցույց են տալիս, որ կոռուպցիան շարունակում է մնալ մշտական խնդիր տարածաշրջաններում, քանի որ շատ երկրներ ցույց են տալիս իրենց ցուցանիշների լճացում կամ անկում: Հատկանշական է, որ ազգերի միայն փոքրամասնությունն է հետևողականորեն բարելավում իր CPI-ի ցուցանիշները՝ ընդգծելով համակարգային կոռուպցիայի դեմ պայքարի բարդությունը: Հայաստանի համատեքստում վերջին տասնամյակի CPI-ի տվյալներն արտացոլում են ինչպես զգալի առաջընթացը, այնպես էլ ընթացիկ մարտահրավերները՝ ցույց տալով թափանցիկության նախաձեռնությունների և հակակոռուպցիոն բարեփոխումների փոխկապվածությունը:

Ըստ «Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնլի» կողմից ամեն տարի հրապարակվող կոռուպցիայի ընկալման համաթվի՝ Հայաստանի կատարողականը արժեքավոր պատկերացումներ է տալիս վերջին տասնամյակի ընթացքում երկրի հակակոռուպցիոն ջանքերի և մարտահրավերների վերաբերյալ (գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1. ՀՀ կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը 2014–2023 թթ.²²

2014-ից 2017 թվականներին Հայաստանի CPI-ի ցուցանիշը մնացել է համեմատաբար կայուն՝ տատանվելով 33-ից 35-ի միջև: 2013-ին երկիրն ունեցել է 36 միավոր, ինչը վկայում է պետական հատվածում ընկալվող կոռուպցիայի բարձր մակարդակի մասին: Մինչև 2017 թվականը միավորը փոքր-ինչ նվազել էր՝ հասնելով 35-ի: Այս ժամանակահատվածում Հայաստանի հակակոռուպցիոն միջոցառումները հիմնականում անարդյունավետ էին համարվում. թափանցիկության պակասը, թույլ ինստիտուտները և պետական կառա-

²² Տե՛ս «Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնլ», Հակակոռուպցիոն կենտրոնի պաշտոնական կայքէջ, կոռուպցիայի ընկալման համաթիվ, <https://transparency.am/hy/cpi>

վարման վրա քաղաքական ազդեցությունը գերակշռող էին: Պետական հաստատությունների նկատմամբ հանրային վստահությունը ցածր էր՝ արտացոլելով ստատուս քվոյի նկատմամբ համատարած հիասթափություն:

2019-ին CPI-ն աճեց՝ հասնելով 42-ի՝ նախորդ տարվա 35-ի փոխարեն, իսկ 2020-ին՝ 49-ի: Հիմնական բարեփոխումները ներառում էին հակակոռուպցիոն նոր ինստիտուտների ստեղծում, դատաիրավական բարեփոխումներ և կառավարման մեջ հանրային ներգրավվածության ավելացում: Պետական կառավարման համակարգում հաշվետվողականությունը խթանելու ջանքերը հետագայում նպաստեցին նշված առաջընթացին:

Չնայած սկզբնական հաջողություններին՝ 2022-ին ցուցանիշն իջավ մինչև 46, իսկ 2024-ին փոքր-ինչ բարելավվեց՝ հասավ 47-ի:

Հասկանալու համար այս փոփոխությունների տրամաբանությունը՝ դիտարկենք կոռուպցիայի ընկալման համաթվի հաշվարկման սկզբունքը: Այսպես՝ այս ցուցանիշը հաշվարկելու համար օգտագործվել է վեց ենթահամաթիվ. ՀՀ-ի համար դրանցից չորսի արժեքը չի փոխվել, իսկ երկուսին աճել է: 2022-ի համեմատությամբ 4 միավորով աճել է Բերթելսմանի հիմնադրամի տրանսֆորմացիոն համաթիվը՝ BF (TI): Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի ընկերությունների գործադիր տնօրենների կարծիքի ամենամյա հարցման միջոցով հաշվարկվող Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի՝ World Economic Forum-ի ենթահամաթիվը՝ նախորդ տարվա կտրուկ՝ 13 միավորով՝ նվազումից հետո ունեցել է ընդամենը 1 միավորի աճ: Հայտնի է, որ ՀՏՖ-ն, ի թիվս այլ խնդիրների, արտահայտում է տնտեսական ինստիտուտների, բիզնես միջավայրի, մակրոտնտեսական միջավայրի, տեխնոլոգիական առաջընթացի, ենթակառուցվածքների և նմանատիպ այլ համակարգերի վիճակը: Ենթահամաթիվ 2023 թ. արժեքը զգալիորեն պակաս է նույնիսկ 2019-ի արժեքից:

Այս լճացումը ցույց է տալիս, որ թեև զգալի առաջընթաց է գրանցվել, դեռևս կան մարտահրավերներ, որոնք պետք է լուծվեն: Այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են քաղաքական միջամտությունը հակակոռուպցիոն մարմինների աշխատանքին, դատական անբավարար անկախությունը և թերի բարեփոխումները խոչընդոտել են հետագա առաջընթացը:

Այս հարցին նաև իր միջանկյալ ելույթում անդրադարձել է GRECO-ն («Կոռուպցիայի դեմ պետությունների խումբ»), որն անբավարար է գնահատել ՀՀ-ում դատական համակարգի անկախությունը և խորհուրդ է տվել Արդարադատության նախարարության դերը կարգապահական գործում դատավորների նկատմամբ վարույթը վերանայել՝ կիրառելով համապատասխան երաշխիքներ՝ ապահովելու, որ կարգապահական վարույթը չօգտագործվի որպես ազդեցության գործիք կամ հաշվեհարդար դատավորների դեմ, ներառյալ դատավորների կողմից կարգապահական որոշումները վիճարկելու հնարավորությունը դատարանի առջև²³:

Հայաստանի CPI-ի հետագիծը վերջին տասնամյակում լավագույնս ընկալվում է տարածաշրջանային գործընկերների, այդ թվում՝ Վրաստանի, Ադրբեջանի և Թուրքիայի համատեքստում: Այս երկրներից յուրաքանչյուրը

²³ St'au Interim Compliance Report was adopted by GRECO at its 88th Plenary Meeting (on 22 September 2021) and made public on 8 October 2021, following Armenia's authorization, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of-/1680a3fcad>

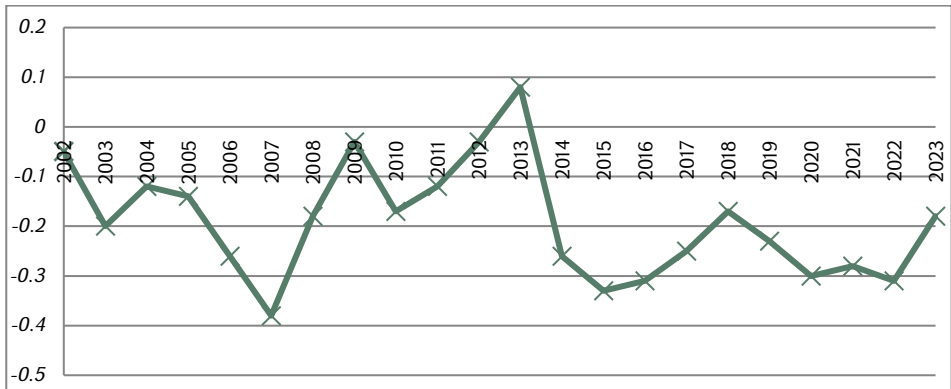
բախվել է կառավարման յուրահատուկ մարտահրավերների, որոնք արտացոլում են կոռուպցիայի դեմ պայքարում հաջողության տարբեր մակարդակները:

Վրաստանը համարվում է տարածաշրջանում հաջողության պատմություն՝ 2000-ականների կեսերից սկսած իր ագրեսիվ հակակոռուպցիոն բարեփոխումների շնորհիվ: Նրա CPI-ի ցուցանիշը շարունակում է բարձր մնալ վերջին տասնամյակում՝ 2013-ին սկսած 49-ից 2023-ին հասնելով 56-ի: Վրաստանի բարեփոխումները կենտրոնացած էին հանրային ծառայությունների արդիականացման, հակակոռուպցիոն խիստ օրենքների և կաշառքի դրսևորումների վերացման վրա:

Ի տարբերություն Հայաստանի և Վրաստանի՝ Ադրբեջանը մշտապես ցածր գնահատականներ է արձանագրում CPI-ում, ինչն արտացոլում է համակարգային կոռուպցիայի բարձր մակարդակը և թափանցիկության բացակայությունը:

Հայաստանի CPI-ի բարելավումները արտացոլում են դրական, թեև անհավասար հետագիծ՝ համեմատած տարածաշրջանային գործընկերների հետ, այնուամենայնիվ, ՀՀ-ն դեռ չի արձանագրել այնպիսի հաջողություններ, ինչպիսիք ունեցել է Վրաստանը՝ շնորհիվ հակակոռուպցիոն ամուր ջրջանակի²⁴:

Կառավարության արդյունավետության համաթիվը (*The index of Government Effectiveness*) ցույց է տալիս հանրային և քաղաքացիական ծառայության անկախության աստիճանը, քաղաքականության ձևավորման և իրականացման որակը, ինչպես նաև կառավարության հանձնառությունը նման քաղաքականության նկատմամբ: Այս համաթիվով 2023 թվականին առաջատարներ են Սինգապուրը՝ 2.32, Շվեյցարիան՝ 2.13, Դանիան՝ 2.02, իսկ ցանկը եզրափակում է Եմենը՝ -2.28 միավորով:

Գծապատկեր 2. Կառավարության արդյունավետության համաթվի շարժընթացը ՀՀ-ում 2003–2023 թթ.²⁵

Ինչպես երևում է գծապատկեր 2-ից, այս ցուցանիշով ՀՀ-ն լավագույն պատկերն արձանագրել է 2013-ին, երբ քաղաքացիական ծառայության համակարգը լիարժեք կայացումից հետո սկսեց արդյունավետ գործել:

²⁴ Տե՛ս Transparency International պաշտոնական կայքէջ,

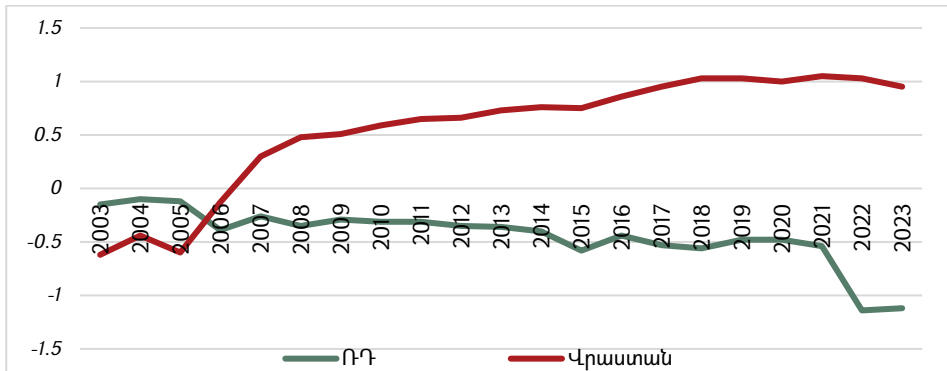
<https://www.transparency.org/en/cpi/2023>

²⁵ Գծապատկերը կառուցել են հեղինակները՝ TheGlobalEconomy.com: Compare countries with annual data from official sources. <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/> կայքի տվյալների հիման վրա:

Կոռուպցիայի վերահսկման համաթիվը (The index for Control of Corruption) արտահայտում է կոռուպցիայի մանր և խոշոր ձևերը, ինչպես նաև վերնախավի և մասնավոր շահերի կողմից պետական կառավարմանը միջամտելը: Այս ցուցանիշը ներկայացվում է -2.5-ից 2.5 միջակայքում: 2023 թվականին աշխարհի 193 երկրների միջին ցուցանիշը կազմել է 0.04, ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է Սիրիայում՝ -1.75, իսկ ամենաբարձրը Դանիայում՝ 2.38 միավոր: Հատկանշական է, որ ՀՀ-ում ցուցանիշի դրական շարժ է արձանագրվել հատկապես 2017 թ. հետո, որը 2023 թ. հասել է 0.06-ի՝ 2003 թ. -0.6-ի փոխարեն:

Կարգավորման որակի համաթիվը (The index of Regulatory Quality) արտացոլում է կառավարության կարողությունը՝ ձևավորելու և իրականացնելու արդյունավետ քաղաքականություն և կանոնակարգեր, որոնք թույլ են տալիս և խթանում են մասնավոր հատվածի զարգացումը: Այս համաթիվը ևս առաջատարը Սինգապուրն է՝ 2.31 միավոր, իսկ ամենացածր ցուցանիշը գրանցել է Հյուսիսային Կորեան՝ -2.39: ՀՀ-ում տվյալ ցուցանիշը 2003–2023 թթ. համար տատանվում է 0.17–0.05-ի սահմաններում, ընդ որում, ՀՀ-ում 2020-ից հետո այն նվազել է:

Դիտարկվող ժամանակահատվածի համար՝ 2003–2023 թթ. կարգավորման համաթիվի համատեքստում, որն ի ցույց է դնում պետական մարմինների կարողությունը՝ մշակելու և իրագործելու արդյունավետ քաղաքականություն, ՀՀ-ն եղել է ավելի նպաստավոր պայմաններում, քան Վրաստանը, սակայն 2006-ից հետո հարևան պետությունը արձանագրել է ավելի բարձր ցուցանիշներ: 2020 թ-ից հետո ՀՀ ցուցանիշների անկումը պատմական ամենացածրն է դիտարկված ժամանակահատվածի համար:

Գծապատկեր 3. Կարգավորման որակի համաթիվի շարժընթացը 2003–2023 թթ.²⁶

Ամփոփելով կատարված հետազոտությունը՝ ներկայացնենք ՀՀ-ում գործող կառույցների մասնակցությունը գործարար բարեվարքության ապահովման գործընթացին (աղյուսակ 5):

²⁶ Գծապատկերը կառուցել են հեղինակները The Global Economy. Regulatory quality - Country rankings, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_regulatory_quality/ տվյալների հիման վրա:

Աղյուսակ 5

**ՀՀ –ում գործարար բարեվարքության հիմնական սկզբունքների
իրականացնումը կառույցների կողմից**

Բարեվարքության սկզբունք	Ապահովող կառույց
Ազնվություն և թափանցիկություն	Պետական եկամուտների կոմիտե, Հայաստանի ֆոնդային բորսա (ցուցակման կանոնները սահմանելով)
Ազատ և արդար շուկայական մրցակցություն	ՄՊՀ
Հաճախորդների շահերի պաշտպանություն	Մարդու իրավունքների պաշտպան, սպառողների ազգային ասոցիացիա
Կոռուպցիայից և անարդար վարքագծից խուսափում	ՄՊՀ
Աշխատողների իրավունքների և բարեկեցության պահպանում	ՀՀ ԱԱՏՄ
Սոցիալական և էկոլոգիական պատասխանատվություն	ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարություն

Եզրակացություն: Այսպիսով՝ հակակոռուպցիոն ցանկացած միջոցառման, ինչպես նաև գործարար բարեվարքության պահպանմանն ուղղված ցանկացած փաստաթղթի հիմքում պետք է լինի դրանց խախտման կամ շրջանցման պատճառների գիտակցումը:

ՀՀ-ում գոյություն չունի միասնական կառույց, որն ամբողջությամբ կարողանա վերահսկել, կամ խթանել գործարար բարեվարքությունը, քանի որ դա շատ լայն հասկացություն է և շոշափում է տարբեր հայեցակետեր: Այս պատկերը օբյեկտիվ է, քանի որ բարեվարքությունը բազմակողմանի և բազմաշերտ հասկացություն է, առնչվում է գործարար հարաբերությունների գրեթե բոլոր ոլորտներին, ինչպես նաև բիզնեսի բոլոր շահառուներին, ուստի և գրեթե բոլոր պետական կառույցներն այս կամ այն մասով մասնակցում են գործարար միջավայրի ամբողջականության, բարեվարքության, թափանցիկության և համապատասխանության ապահովմանը: Բարեփոխումների շարունակականությունը և քաղաքական խթանումը կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ Հայաստանի՝ իբրև տարածաշրջանային առաջատար երկրի հանրային հատվածի բարեվարքության ապահովման գործում:

Գործարար բարեվարքության ապահովումը պետք է դիտարկել որպես կոռուպցիայի կանխարգելման առանձին մեխանիզմ, որում անհերքելի է պետության դերը:

Չնայած որոշ նվաճումներին՝ ՀՀ-ն վերջին տարիներին նույնիսկ վատթարացրել է իր դիրքերը տարբեր միջազգային վարկանշային աղյուսակներում: Առավել մտահոգիչ են քաղաքական համակարգում կոռուպցիայի բարձր ցուցանիշները, ինչպես նաև կառավարության արդյունավետության համաթիվը, որը 2013 թ-ից հետո նվազել է և մինչ օրս բացասական է: Քանի որ, ինչպես նշեցինք, գործարար բարեվարքությունը բազմաշերտ հասկացություն է, իսկ կոռուպցիայի դեմ պայքարն ընթանում է համալիր ձեռնարկումների միջոցով, անհրաժեշտություն է առաջանում համակողմանի ուսումնասիրելու և մշտադիտարկելու ոչ միայն պետական կառավարման մարմինների, այլև մասնավոր հատվածի աշխատանքները, ինչը թույլ կտա մշակել հիմնավորված առաջարկությունների փաթեթ՝ ուղղված խնդրի համակարգային լուծմանը:

Օգտագործված գրականություն

1. Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնլ, Հակակոռուպցիոն կենտրոնի պաշտոնական կայքէջ, Կոռուպցիայի ընկալման համաթիվ <https://transparency.am/hy/cpi>
2. Կորպորատիվ կառավարման կենտրոնի պաշտոնական կայքէջ/Ծրագրեր/Բիզնես բարեվարքության ակումբ, <https://corpgov.am/hy/projects/2021/08/09/business-integrity-club/>
3. Կորպորատիվ կառավարման կենտրոնի պաշտոնական կայքէջ/Ծրագրեր/Բիզնես բարեվարքության ակումբ, https://corpgov.am/wp-content/uploads/2023/11/Anti-Corruption-Report_CoP_Report-arm.pdf. Հակակոռուպցիոն համապատասխանության առաջընթացի մասին հաշվետվության մեթոդաբանություն:
4. Հայաստանի գործատուների հանրապետական միության պաշտոնական կայքէջ, <https://www.employers.am/am/about-us/about-am>
5. Հավելված N 1 ՀՀ Կառավարության 2023 թվականի հոկտեմբերի 26-ի N 1871-Լ որոշման, ՀՀ 2023–2026 թթ. հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը:
6. Հավելված ՀՀ Կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363 Ա որոշման, ՀՀ Կառավարության 2021–2023 ծրագիր:
7. ՀՀ ԱԱՏՄ 2023 թ. տարեկան հաշվետվություն, https://www.hlib.am/wp-content/uploads/2024/02/1Hashvetvutyun_2023.pdf
8. ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատի պաշտոնական կայքէջ, Ռազմավարական ծրագիր (2021–2023), <https://armcci.am/strategy>
9. ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի կանոնադրություն, 9-րդ կետ, ՀՀ վարչապետի 2018 թվականի հունիսի 11-ի թիվ 755-Լ որոշում:
10. ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի պաշտոնական կայքէջ, Գործունեություն, <https://competition.am/hy/%d5%a3%d5%b8%d6%80%d5%ae%d5%b8%d6%82%d5%b6%d5%a5%d5%b8%d6%82%d5%a9%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b6/>
11. ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի տարեկան հաշվետվություն, 2024 թ., https://competition.am/wp-content/uploads/2024/07/ARM_FinalApproved_Competition_Annual_Report_24.pdf
12. ՀՀ ՊԵԿ-ի գործունեության 2021–2023 թթ. տարեկան հաշվետվությունները:
13. About ICC. <https://iccwbo.org/about-icc-2/>
14. An introduction to the French Anti-Corruption Law (“Sapin II”), <https://www.ganintegrity.com/reference/sapin-ii/>
15. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia | OECD
16. Business Integrity in Eastern Europe and Central Asia, 2022. OECD Business and Finance Policy Papers, <https://doi.org/10.1787/1ed3fe17-en>

17. CIPE - <https://corpgov.am/wp-content/uploads/2021/08/anti-corruption-compliance-guide.pdf?download=false>
18. IBA and IFAC announce Memorandum of Understanding between global bodies for the legal and accounting professions. May 2023, <https://www.ifac.org/news-events/2023-05/iba-and-ifac-announce-memorandum-understanding-between-global-bodies-legal-and-accounting>
19. Interim Compliance Report was adopted by GRECO at its 88th Plenary Meeting (on 22 September 2021) and made public on 8 October 2021, following Armenia's authorization, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/1680a3fcad>
20. The Federal Office for Economic Affairs and Export Control of Germany, https://www.bafa.de/DE/Lieferketten/Ueberblick/ueberblick_node.html
21. The UK Bribery Act 2010: principles, offences and penalties, <https://www.pinsentmasons.com/out-law/guides/the-uk-bribery-act-2010-principles-offences-and-penalties>
22. TheGlobalEconomy.com: Compare countries with annual data from official sources, <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
23. Transparency International պաշտոնական կայքէջ, <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>

ГАЯНЕ САЛНАЗАРЯН

*Доцент кафедры общей экономики и естественных наук
филиала АГЭУ в Гюмри, кандидат экономических наук*

МАРИЯ СААКЯН

*Заведующая кафедрой делового администрирования АГЭУ,
кандидат экономических наук, доцент*

БИНГЙОЛ АМИРЯН

*Преподаватель факультета делового администрирования АГЭУ,
кандидат экономических наук*

ГАГИК АКОПЯН

*Преподаватель кафедры финансовых рынков и
институтов АГЭУ, кандидат экономических наук*

Антикоррупционная политика в Республике Армения: основные функции органов государственной власти, направленные на обеспечение деловой этики.— Борьба с коррупцией – постоянный процесс, который осуществляется в странах с развитой и развивающейся экономикой. Однако коррупция продолжает оставаться проблемой во всем мире, подрывая эффективность государственного управления, препятствуя экономическому росту и доверию общества к институ-

циональным структурам, отрицательно влияя на создание демократической системы и функционирование законодательных и регулирующих процессов.

Коррупция искажает распределение ресурсов, препятствует привлечению иностранных и внутренних инвестиций, эффективному функционированию социально-экономических процессов. Во многих странах коррупция глубоко укоренилась в государственных институтах, приняв системный характер. Таким образом, борьба с коррупцией должна носить комплексный характер и охватывать все сферы человеческой деятельности. В ходе данного исследования авторы попытались рассмотреть современное состояние антикоррупционной политики Республики Армения и выявить возможные направления ее совершенствования. В результате исследования стало ясно, что, несмотря на реализацию отдельных реформ, различные международные индексы свидетельствуют о том, что реформы реализуются не в полной мере и остаются незавершенными, что снижает доверие населения и бизнес-сообщества к системе государственного управления, подрывает честную конкуренцию и добросовестное поведение в деловой среде.

Ключевые слова: коррупция, профилактика коррупции, экономическая конкуренция, государственная политика, деловая добропорядочность

JEL: D73, M14

DOI: 10.52174/29538114_2025.1-75

GAYANE SALNAZARYAN

Associate Professor, Chair of General Economics and Natural Sciences, ASUE Gyumri Branch, PhD in Economics

MARIA SAHAKYAN

Associate Professor, Head of the Chair of Business Administration ASUE, PhD in Economics

BINGYOL AMIRYAN

Lecturer, ASUE Chair of Business Administration, PhD in Economics

GAGIK HAKOBYAN

Lecturer, ASUE Chair of Financial Markets and Institutions, PhD in Economics

Anti-corruption Policy in the Republic of Armenia, the Main functions of State Government Bodies Aimed at Ensuring Business Ethics.— The fight against corruption is a constant process that is being implemented in countries with developed and developing economies. However, corruption continues to be a challenge worldwide, undermining the effectiveness of state governance, hindering economic growth and public trust in

institutional structures, negatively affecting the establishment of a democratic system, the implementation of legislative and regulatory processes.

Corruption distorts the distribution of resources, hinders the attraction of foreign and domestic investments and the effective implementation of socio-economic processes. In many countries, corruption is deeply rooted in state institutions, having a systemic nature. Thus, the fight against corruption should be widespread and concern all spheres of human activity. Through this study, the authors attempted to study the current state of the anti-corruption policy of the Republic of Armenia and identify possible directions for its improvement. As a result of the study, it became clear that, despite certain reforms being implemented, various internationally assessed indices indicate that the reforms are not being fully implemented, remain incomplete, which reduces the trust of the population and the business community in the state governance system, undermines fair competition and good conduct in the business environment.

Keywords: *corruption, corruption prevention, economic competition, state policy, business integrity*

JEL: D73, M14

DOI: 10.52174/29538114_2025.1-75